

Het Onderwijs- vragenboek

Waarom

doen we de dingen
zoals we ze doen?

Claire Boonstra
Claudette de Graaf Bierbrauwer
Nanda Carstens

Colofon

Ontwerp omslag en binnenwerk: Evelyne Kramer

Redacteur: Yulia Knol

ISBN 978 94 6372 602 3

e-ISBN 978 90 4855 060 9

NUR 840

© Claire Boonstra, Claudette de Graaf Bierbrauwer, Nanda Carstens / Amsterdam
University Press B.V., Amsterdam 2019

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Vooraf	12
Antwoorden zijn beperkt, vragen zullen eindeloos zijn	13
Voorwoord	16
Inleiding	20
Leeswijzer	26
Deel 1	
Onderwijs vanuit een nieuw paradigma	28
1. Groeiende bewustwording	30
Een andere manier van kijken, denken en doen	30
Een wereldwijde systeemtransformatie	31
Een sleutelrol voor het onderwijs	34
2. Wegbewegen	35
Het systeem is overal om ons heen	36
Loskomen uit de waan van de dag	37
Loslaten van de huidige kaders	38
3. Vragend bewust worden	39
Waarom doen we het eigenlijk zó?	39
Fundamentele vragen zijn de sleutel van het transformatieproces	40
Deel 2	
Onderwijsvragen	42
1. Waarom zijn er jaarklassen?	46
De Latijnse school	46
De nieuwe leerwijze	46
Doorbraak van het jaarklassensysteem	47
Waarom een jaarklassensysteem?	47
Gelijktijdigheid en gelijkheid	48
Ordelijk verloop van het leerproces	48
Effectiviteit van activerende instructie	49

Saamhorigheid	49	De Onderwijswet van 1920	73
Zittenblijven	49	Recht op voldoende onderwijs van goede kwaliteit	73
Geboortemaandeffect	50	Spreiding van onderwijstijd	73
Prestatie- en motivatieproblemen	50	Strijd over onderwijstijd	74
Ontwikkelingsgericht onderwijs	51	Ophokuren	74
Kleinere klassen	52	Matteüseffect	75
Trapklassen	52	Meer uren, beter onderwijs?	75
Doorlopende leerlijn	52	Nieuwe wet op de onderwijstijd	77
Natuurlijk leren	52	Een nieuwe invulling van het begrip 'onderwijstijd'	77
Unieke leerweg	53	Onderwijstijd als vliegwiel voor vernieuwing	78
2. Waarom moeten leerlingen stilzitten?	56	5. Waarom zijn er tienminuten-gesprekken?	82
Overzicht	56	De leerling als brug tussen ouders en school	82
Werken in alle rust	57	Vanuit organisatorisch oogpunt	83
Beweging stimuleert denken	57	Weinig ruimte voor diepgang	84
Beter leren	57	Efficiëntie heeft ook een keerzijde	84
Het belang van stilte	58	Wat is eigenlijk de onderliggende vraag?	85
De verschillende dimensies van leren	58	Ruimte voor mooie gesprekken	87
Beweging op school	58	Werken aan vertrouwensrelatie	87
3. Waarom kleuteronderwijs?	62	Community-avonden	88
Aandacht voor elke leeftijdsfase	62	6. Waarom standaard lesmethodes?	92
Friedrich Fröbel	62	De wereld in beeld	92
Kindergarten	63	Standaardisatie	93
Maria Montessori	63	De opkomst van uitgeverijen	93
Wet op het kleuteronderwijs	63	Wet Gratis Schoolboeken	94
Verschooling	64	Ondersteuning van onderwijs	94
Aansluiting tussen kinderopvang en basisschool	64	Beklemmend en lineair kader	95
Focus op cognitieve vaardigheden	65	Weinig beweging door beperkte concurrentie	96
Spelend leren	65	Inspelen op individuele behoefte	97
Ontwikkelingsfase	65	Een mix van lessen	98
Lerend spelen	66	Modules, platforms & andere methodes	98
Onderzoekend spel	66	Werken vanuit de inbreng van de leerling	99
Fasenonderwijs	67		
Integraal kindcentrum	67		
Vrijeschool	67		
Lessen in de natuur	68		
4. Waarom is er een urennorm?	72		
Het Kinderwetje van Van Houten	72		

7. Waarom is er een splitsing tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs?	104	Efficiëntie	134
De Latijnse school	104	Controle	134
Hogere burgerschool	105	Voorspelbaarheid	134
Mammoetwet	105	Meer gelijkheid in de samenleving	135
Doorlopende leerlijn	106	Standaard lesmethodes voor de gemiddelde leerling	135
Een gelijke basis	107	Extrinsieke motivatie	135
Een frisse start	107	Rem op de vooruitgang	136
Ontwikkeling van de hersenen	107	De mens centraal	136
Kansenongelijkheid	108	Leiderschap	137
De terugkeer van de middenschool	109	Eigenaarschap	137
De ontwikkeling van het kind als uitgangspunt	110	Intrinsiek gemotiveerde professionals	137
Internationale alternatieven	110	Leren van elkaar	138
		De mythe van het gemiddelde	138
Drieluik: Het ontstaan van ons systeem	112	11. Waarom aparte vakken?	142
(1) 8. Waarom gaan we uit van een gemiddelde?	116	Zeven vrije kunsten	142
De gemiddelde mens	116	Aanschouwingsonderwijs	142
Het gemiddelde geeft houvast	117	Zaakonderwijs	143
De gemiddelde mens in de praktijk	118	Jaarklassensysteem	143
Normaalverdeling	118	Vakspecifieke benadering	144
Diversiteit	119	'In de beperking toont zich pas de meester'	144
Loslaten van het gemiddelde	120	Behoeftte aan samenhang	144
'Design not to the average but to the edges'	120	Geïntegreerd curriculum	145
		Balans	146
		Leergebieden en thema's	146
(2) 9. Waarom hoger versus lager?	124	Combinaties van verschillende disciplines	146
De rangorde van Galton	124	De Noordwijkse Methode	147
Onderscheid in onderwijs	125	Kritisch leren en maatschappelijke betrokkenheid	147
Inspelen op niveaoverschillen	126	Volledig geïntegreerd onderwijs	147
Fixed mindset	126	Verwondering	148
Symbiose	127	Expeditionary learning	148
Vershil	128		
(3) 10. Waarom standaardisatie?	132	12. Waarom is er een splitsing tussen theorie en praktijk?	152
Taylor	132	Standenmaatschappij	152
Industriële revolutie	132	Opkomst van de steden	153
Het systeem centraal	132	Ambachtsschool	153
Standaardisatie	133		
Gestandaardiseerd onderwijs	133		

Hogere burgerschool	154	Ranking op basis van	
Hoger versus lager	154	gestandaardiseerde toetsen	176
Focus en verdieping	155	Een vorm van feedback	177
Inspelen op niveaoverschillen	155	Leerlingbetrokkenheid	177
Talenten benutten	156	Een duidelijk beeld van de prestaties	177
Balans	156	Een doel op zich	177
Begrip van de lesstof	157	Prestatiedruk	178
Ontwikkelingen in de maatschappij	158	Verantwoording	178
Het Groene Lyceum	158	Extrinsieke motivatie	178
Geen havo maar vhb0	159	Fixed mindset	179
Technasium	159	Aandacht voor inzet en vooruitgang	179
Maker Education	159	Formatieve toetsing	180
Design thinking	160	Portfolio	180
		Rubrics	181
		Voortgangsmonitor	181
13. Waarom geven we huiswerk?	164		
Bevestiging van het vroeger geleerde	164		
Regels waaraan huiswerk moest		15. Waarom kunnen leerlingen blijven	
voldoen	164	zitten?	184
Waarom geven we huiswerk?	165	Een vooraf vastgesteld jaar-	
Heeft het huiswerk ook het		programma	184
beoogde effect?	165	Onderwijs gezien vanuit het geheel	185
Effectief huiswerk	166	Uitgaan van het individu	185
Gemis aan ontspanning	167	Percentages	185
Verlies in interesse	167	Positieve ervaring	186
Ongelijke kansen	168	Positief effect op de korte termijn	186
Wel of geen huiswerk?	168	Herhaling van een algemeen programma	187
Werken aan projecten, zowel		Grotere ongelijkheid tussen kansarm	
op school als thuis	168	en kansrijk	187
Ruimte binnen het programma	169	Langetermijneffecten	188
Flipping the classroom	169	Kosten van zittenblijven	188
		Wat is de oplossing?	188
14. Waarom geven we cijfers?	174	Grenzen verleggen	188
Geen uniform cijfersysteem	174	Persoonlijke ontwikkeling	189
Woorden in plaats van cijfers	174	Zomerschool	190
Dominante cijfercultuur	174		
De cijferwereld waarin wij leven	175	16. Waarom een centraal eindexamen?	194
Elk cijfer heeft een verhaal nodig	175	Afsluitende examens van de	
Toetsen en beoordelen	176	Latijnse school	194
Toetsen met een formatieve functie	176	Staatsexamen	194
Toetsen met een summatieve		Mammoetwet	195
functie	176	Gelijke kansen	195

Het belang van goede resultaten	196	Ongelijk verdeelde onderwijstijd	221
Teaching to the test	196	Hoe hoger hoe beter	222
Wurgcontracten	197	Meer onderwijstijd	222
Examentraining	197	Levenshouding	222
Een brede kijk op ontwikkeling	198		
Extra controle-instrument achteraf	198	20. Waarom is er een inspectie van onderwijs?	226
Het Vlaamse systeem	199	Rijksschooltoezicht	226
		De Staat van het Onderwijs	226
17. Waarom hebben we lange zomervakanties?	202	Persoonlijke indrukken	227
Landbouwverlof	202	Basiskwaliteit	227
Sprong in ontwikkeling	203	Effectief toezicht	228
Summer learning loss	203	Reflecterende functie	228
Professionele ruimte	204	De norm	229
Maatschappelijke impact	204	Hoger is beter	229
Een heel jaar open	205	Eigenaarschap	230
Experiment Flexibele Schooltijden	206	Vernieuwd toezicht	230
Onderliggende vraagstukken	206	Eigenheid van de scholen	231
		Brede kijk op de kwaliteit van onderwijs	231
18. Waarom zijn scholen gebaseerd op geloofsovertuiging?	210	Ruimte voor vernieuwing	231
De oorsprong van de verzuiling in het onderwijs	210	Gedeelde verantwoording	232
De strijd om de school	211	21. Waarom de focus op cognitieve ontwikkeling?	236
Meer diversiteit en sociale integratie	211	Het proces van het leren	236
Vrijheid van onderwijs	212	Verwevenheid	237
Segregatie en te weinig ruimte voor nieuwe scholen	212	'Kennis is macht'	237
Waarom is het zo lastig om nieuwe scholen te starten?	213	De Verlichting, de eeuw van de Rede	238
Dynamiek, ruimte en innovatie	214	Kennis ten behoeve van socialisatie en kwalificatie	238
Vernieuwende scholen	215	Uitgangspunt voor verdere ontwikkeling	239
Particulier onderwijs	215	Gelijkheid	239
19. Waarom kerndoelen?	218	Het belang van persoonsvorming	240
De aanloop naar een basisvorming	219	Het effect van onze keuzes	240
De vernieuwde basisvorming	219	De sleutel naar balans	242
Kerndoelen	220	Wie ben ik?	242
Richting en ruimte	220	School of Understanding	243
Weinig houvast	221	Bildung	243
Eenzijdige focus op taal en rekenen	221		

Lessen in geluk	244	Nawoord	274
Habits of Mind	244	Nieuwsgierigheid als drijvende kracht	275
Deel 3		Over de auteurs	278
Richting en ruimte voor het nieuwe	246	Dankwoord	280
1. Ons huidige systeem is niet wetenschappelijk onderbouwd	248	Historie	281
Historische toevalligheid	248	Wetenschap	281
Het bestaande onderwijsonderzoek heeft het antwoord niet	249	Journalistiek	282
Behoeftte aan onderzoek vanuit het nieuwe paradigma	250	Onderwijs	282
		Kijk op de wereld	283
		œ Operation Education	283
		œ Community	284
2. Loslaten van bestaande uitgangspunten	252		
De leidende principes	252		
We hebben leven en leren gescheiden	253		
3. Onderwijs vanuit een nieuw paradigma	255		
De nieuwe uitgangspunten	255		
Op weg naar een nieuwe werkelijkheid	257		
4. Het ondertussen	257		
Een verkennende zoektocht	258		
Ruimte maken om je te her-inneren	258		
Loslaten van oude ideeën en gewoonten	260		
Exploreren en experimenteren	262		
5. Je bedoeling als kompas	264		
Waarom doe jij wat je doet?	264		
Van binnen naar buiten	266		
Onderwijs maak je samen	266		
De kracht van samen optrekken	267		
6. Beweeg en het systeem beweegt mee	269		

Vooraf

Eva de Leeuw (23 jaar), maatschappelijk ondernemer en co-founder MBO UniverCity, stopte met school op haar negentiende. 'Ikzelf heb jarenlang gedacht: er is iets mis met mij. Maar pas nadat ik stopte met mijn opleiding, ging ik mij ontwikkelen.'

Antwoorden zijn beperkt, vragen zullen eindeloos zijn

‘Voor mij was school een plek waar ik antwoorden moest leren, en moest herhalen. Het was niet de plek waar ik mijn eigen vragen mocht stellen, een plek waar ik uitgedaagd werd in mijn denken. Op het mbo heb ik ervaren dat er vooral geleerd wordt om dienstbaar te zijn. Vaak hoor je: ‘Zo zit dat nou eenmaal.’ Wij worden opgeleid om dienstbaar te zijn. Maar we kunnen heel veel meer, en daar moeten we ook gebruik van maken. Kijk naar de wereld van vandaag en morgen: we hebben nieuwe oplossingen nodig. We kunnen niet blijven hangen in het herhalen van het verleden.

Yuval Noah Harari vertelt in zijn boek *Sapiens* dat Columbus na zijn ontdekking van slechts een paar plekken op de wereld een volledig ingevulde landkaart maakte. Compleet met monsters, eilanden, nieuwe werelddelen. Het was een mooie versie waar veel fantasie in was gestopt. Mensen vonden het waarschijnlijk mooi, en ze dachten: o, oké, dat ligt dan kennelijk daar, en zo ziet het er daar dus uit. Ze zagen iets dat af leek, iets dat niet meer aangevuld of aangepast hoefde te worden, en gingen verder met waar ze mee bezig waren. Toen Amerigo Vespucci een landkaart maakte, tekende hij echter enkel de plekken in die waren ontdekt. Het overgrote deel van zijn kaart bleef daarom leeg. Het onbekende – het lege deel op de kaart – wekte nieuwsgierigheid op. De kaart was uitdagend: blijkbaar was er nog van alles te ontdekken. Al snel waren de havens leeg, de schepen waren de zee op gegaan, op zoek naar het onbekende.

Dit verhaal over die twee zo verschillende kaarten gaf mij het inzicht dat we nieuwsgierige wezens zijn. We willen allemaal leren, nieuwe dingen ontdekken. We willen weten waar we goed in zijn en we willen het gebruiken om deel te kunnen zijn van een samenleving, een maatschappij. Maar we willen niet alleen dienstbaar zijn, we willen van waarde zijn door iets nieuws bij te dragen. Geven wij met ons huidige onderwijs iedereen niet een ingevulde kaart, waardoor degenen die juist willen ontdekken, ervaren, continu worden afgeremd omdat de kaart zegt dat het is zoals het is?

Een van de grote uitdagingen van de toekomst gaat over de groeiende kloof tussen de mensen die wel meetellen en mensen die

niet meetellen, tussen mensen met geld en mensen zonder geld. Ik ben ervan overtuigd dat onderwijs daar een belangrijke rol in speelt. Het reguliere onderwijs is goed, zo wordt beweerd, en veel jongeren profiteren ervan. We zijn trots op de kwaliteit van ons onderwijs, maar hebben we daar ook echt reden toe? Ik wil niet zeggen dat ons onderwijs voor niemand werkt, maar zolang het de sociale posities in de samenleving bepaalt, moet het iedereen ook gelijke kansen geven. Het niveau-denken beperkt ons in wat we samen zouden kunnen doen wanneer het meer verweven zou zijn. Wanneer we jongeren in niveaus indelen met als uitgangspunt een heel beperkte focus en op basis daarvan hun positie bepalen, missen we denk ik de samenwerking die juist zo mooi kan zijn.

In opdracht van het ministerie van OCW heb ik samen met mijn collega's van Studio Moio onderzoek gedaan naar gelijke kansen in het onderwijs. Het werd me steeds duidelijker waarom onderwijs in de vorm waarin het mij werd gegeven, nooit goed bij mij heeft gepast en waarom het bij anderen soms ook niet werkt. Wat ik de afgelopen jaren heb gezien, is dat juist jongeren die op school uitvallen, die niet passen bij de 'norm', de kracht hebben om te vernieuwen, om nieuwe perspectieven te tonen. Het zijn stuk voor stuk jongeren met potentie, met een verhaal, en met soms meer pech dan gemiddeld, of met een andere manier van leren. Door in het onderwijs de focus te leggen op taalvaardigheid en cognitieve vakken denk ik dat het systeem zich beperkt tot een groep die nu stelselmatig wordt voorgetrokken. Wanneer we ook zouden toetsen op andere vormen van intelligentie, bijvoorbeeld oplossingsgerichtheid of sociale vaardigheden, zou er een andere hiërarchie ontstaan.

Het is zonde om deze 'andere' jongeren te willen normaliseren om ze maar in het systeem te laten passen, want juist hun eigenheid maakt hen waardevol, hun levens maken hen interessant. Voor veel jongeren is het lastig om nieuwsgierig te blijven als de dingen die je moet leren niet in verbinding staan met jezelf. Het zijn jongeren voor wie het reguliere onderwijs vaak te beperkt is. Hun nieuwsgierigheid ligt buiten klaslokalen. Samen met collega's zijn we nu zelf onderwijs gestart, gericht op de ontwikkeling van de jongeren die buiten het systeem vallen. Daarbij is het klaslokaal de hele stad. Met maatschappelijk betrokken onderwijs dagen we hen uit om aan een wereld te bouwen

waarin iedereen van waarde kan zijn en de vraagstukken van morgen een plek hebben.

Jullie hebben allemaal een liefde voor het onderwijs. En ik hoop dat dit mooie boek, gemaakt met liefde voor onderwijs, met liefde voor de ontwikkeling van jongeren, gaat bijdragen aan het stellen van nog meer vragen. Onderwijs ten behoeve van de mens en zijn ontwikkeling, om samen te kunnen werken, elkaar te blijven zien in wat we samen kunnen bereiken op deze planeet.

Hoe naar mijn idee onderwijs van de toekomst eruit ziet? Daarop heb ik geen direct antwoord. Antwoorden zijn beperkt, vragen zullen eindeloos zijn. Ik denk dat het juist tijd is om vragen te stellen en samen die zee op te gaan, om te kijken wat er mogelijk is.'

Eva de Leeuw

Voorwoord

Het onderwijs is in beweging, gedreven door een sterke behoefte om dingen anders te doen, om beter aan te sluiten bij wat kinderen en jongeren nodig hebben, bij wat de samenleving nodig heeft, bij nieuwe inzichten uit de wetenschap en bij waarden die veranderen. Verspreid over heel het land ontstaan daarom nieuwe vormen van onderwijs op basis van uitgesproken visies, waarin onderwijs radicaal anders vorm krijgt. Tegelijkertijd zijn ook veel bestaande scholen hard op zoek naar creatieve oplossingen en manieren om binnen het huidige systeem hun onderwijs anders in te richten.

We bezochten in de afgelopen zeven jaar veel van deze scholen en trokken op met pioniers die vormgeven aan eigentijds onderwijs. Wij deelden onze inzichten en gaven richting, legden verbindingen met andere initiatieven en brachten mensen en hun expertise samen rondom specifieke vraagstukken.

In de zoektocht naar eigentijds onderwijs keren steeds dezelfde vragen terug: 'Hoe bepaal je je koers? Waar begin je? Hoe zet je een eerste stap in een complexe, dynamische en bijzondere omgeving als een school?' Ook zagen we terugkerende dynamieken binnen de teams: de een wil en kan sneller en had het onderwijs op school het liefst gisteren al radicaal anders ingericht; een ander hamert erop dat 'wij toch ook goed terecht zijn gekomen' en dat we 'het kind niet met het badwater weg moeten gooien'.

Uit die laatste opvattingen spreekt een vertrouwen in het huidige systeem en de behoefte om vast te houden aan het bekende. Dat lijkt te veronderstellen dat er goed is nagedacht over het huidige systeem, over wat een 'goed onderwijssysteem' is en dat het gebaseerd is op wat 'het juiste' is voor de volledige ontwikkeling van de mens. Ook wij gingen ervan uit dat er goed is nagedacht over ons onderwijssysteem. Maar was dat wel zo? Is er wel goed nagedacht over ons onderwijssysteem? Vanaf het moment dat die vraag in ons opkwam, liet hij ons niet meer los.

We besloten onze nieuwsgierigheid, onze behoefte om te begrijpen en te doorgronden, te volgen. Onder de titel #Onderwijsvragen zijn we – samen met onze community, wetenschappers en andere experts – heel systematisch de fundamenteën van het systeem gaan bevragen op alle gewoonten in het onderwijs. Dat deden we volgens een vast format. Allereerst onderzochten we de historie. Hoe is het zo gekomen, welke keuzes liggen eraan ten grondslag? Vervolgens onderzochten we de voordelen en de nadelen aan de hand van wetenschappelijke onderbouwing. Ten slotte bekeken we de alternatieven. Kan het ook anders? Welke interessante voorbeelden zijn er? Vanaf het voorjaar van 2016 tot de zomer van 2017 verzorgden we voor BNR

Nieuwsradio een tweewekelijkse rubriek over de Onderwijsvragen. Het dossier van elke vraag plaatsten we ook als blogpost op onze website. De inhoud van de onderzoeken verdiepte zich verder doordat diverse onderzoekers en onderwijsprofessionals hun kennis en inzichten hebben toegevoegd. We ontdekten dat het stellen en het beantwoorden van fundamentele vragen niet alleen helpt inzicht te krijgen in de herkomst en het effect van het huidige onderwijssysteem, het maakt ook dat je je afvraagt: ‘Waarom doen we de dingen zoals we doen?’. De vragen blijken een veranderkracht in zich te dragen, doordat ze je een helder besef geven van jouw diepgevoelde intentie, van wat jou drijft. Met de antwoorden die je vindt, creëer je een nieuw bewustzijn. Het geeft context en taal aan een ‘onderbuikgevoel’ dat zegt dat er iets niet klopt. Je ervaart de afstand tussen dat wat naar jouw idee nodig is en dat wat in de praktijk gebeurt. Dit blijkt de start te zijn van een fundamentele verandering, een transformatie. Je komt ‘los’ van het oude, van de manier waarop we de dingen nu gewoon zijn te doen. Je kijkt met andere ogen naar de manier waarop we onderwijs, leren en ontwikkelen organiseren.

Het krijgen van eigen antwoorden, maakt ook dat je voor jezelf en met elkaar tot de essentie kunt komen om het daar vervolgens met elkaar over te hebben. Je vertrekt vanuit het diepste niveau en komt tot een wezenlijk gesprek over de bedoeling van onderwijs. Je ontdekt wat je verbindt en wat je samen te doen hebt.

Waarom doen we wat we doen in het onderwijs? Weten we dat? Hebben we daar samen een antwoord op? Het vorm geven aan toekomstgericht onderwijs is een gezamenlijke zoektocht van leerlingen, ouders, leraren, schoolleiders, bestuurders, lerarenopleiders, medewerkers van overheden en andere onderwijsondersteunende organisaties – uit het gehele spectrum van educatie, inclusief kinderopvang, jeugdzorg en het bredere netwerk rondom scholen, zoals cultuurorganisaties en sportverenigingen. Het leek ons daarom waarde-vol om de inzichten uit ons onderzoek naar de Onderwijsvragen voor iedereen beschikbaar te maken en te delen in boekvorm, ondersteund met onze ideeën, inzichten en kennis over transformaties in onderwijs, met iedereen die bij het nadenken of vormgeven van het onderwijs van de toekomst betrokken is.

Ben je bereid jezelf fundamentele vragen te stellen? Dan is dit boek voor jou.

Claire Boonstra, Claudette de Graaf Bierbrauwer en
Nanda Carstens

Inleiding

Het zal je niet ontgaan dat onze samenleving snel en diepgaand aan het veranderen is. Voortschrijdende en nieuwe wetenschappelijke inzichten zorgen ervoor dat we steeds beter weten wat goed is – en wat niet – voor mensen en voor onze planeet. Dit veroorzaakt een verschuiving in de manier waarop we leven en willen leven. We zijn op zoek naar manieren om het welzijn van de mens centraal te zetten en niet langer de systemen en structuren leidend te laten zijn. Dit zorgt voor fundamentele verschuivingen op veel niveaus: in de manier waarop we met elkaar samenleven, hoe we werken, hoe we onszelf organiseren, hoe we kennis delen en informatie verspreiden.

Deze verschuiving is ook merkbaar in het onderwijs. Ook daar ervaren we een steeds grotere afstand tussen de dagelijkse onderwijspraktijk en datgene wat de leerlingen, de samenleving én professionals, echt nodig hebben. Dat blijkt ook uit de toenemende aandacht in de media en de hoeveelheid landelijke platforms en commissies die zich buigen over het onderwijs van de toekomst.

Daar waar structuren en organisaties niet langer meer functioneren en afbrokkelen, ontstaat soms ook juist een nieuwe bron van creativiteit, van innovaties, die als doel hebben aan een andere toekomst te bouwen. De vele initiatieven, netwerken en scholen die een eigentijdse invulling geven aan onderwijs zijn daar het voorbeeld van. Het is ook zichtbaar bij instanties als de Inspectie van het Onderwijs en het ministerie van OCW, in de manier waarop ze een nieuwe invulling van hun relaties met het onderwijs verkennen, waarbij ook voor hen een andere manier van opereren past. Op dit moment wordt er in de zoektocht naar meer eigentijds onderwijs ook volop geëxperimenteerd en ontwikkeld – inclusief faciliteiten als innovatiefondsen, ontwikkel-subsidies, denktanks – maar er is veel discussie over de vraag of deze aanpassingen zullen leiden tot de gewenste effecten.

Maar wat zijn dan die gewenste effecten? Wat beogen we te bereiken?

De bewustwording dat we vooral uit moeten gaan van wat kinderen en jongeren nodig hebben in hun ontwikkeling om vanuit zichzelf vorm te kunnen geven aan hun toekomst, is niet van gisteren; denkers als Comenius (vierhonderd jaar geleden), Maria Montessori en Rudolf Steiner (ruim honderd jaar geleden) vroegen al aandacht voor hart, hoofd en handen in het onderwijs. Ideeën die ook in deze tijd nog vaak als ‘revolutionair’ worden gezien. De scholen die vanuit vergelijkbaar gedachtegoed zijn opgericht, hebben als ‘alternatieve scholen’ hun plek gekregen binnen het onderwijssysteem, maar met name op de randen daarvan, in het zoeken naar een balans tussen het behouden van de eigen essentie en het toch moeten inpassen in het systeem. Met het toenemende bewustzijn dat er dit soort onderwijs nodig is – wat we ook terugzien in de sterke opkomst van deze scholen – groeit ook de vraag of we nog wel op de bestaande fundamenten kunnen blijven voortbouwen.

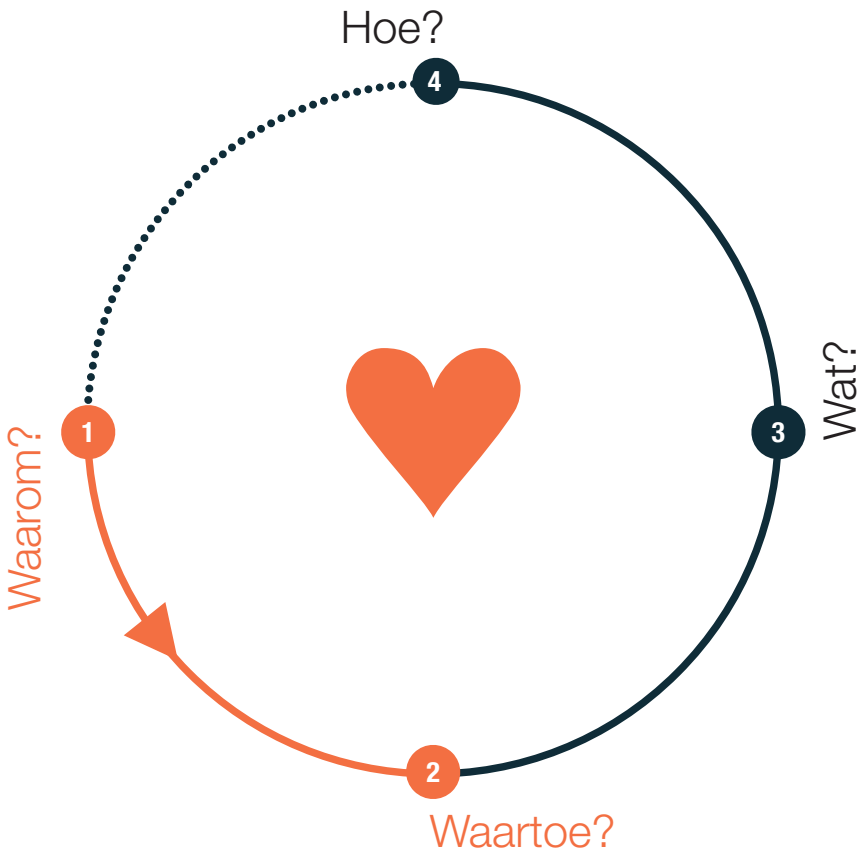
Er is dus iets anders nodig. Velen van ons willen daarvoor hun verantwoordelijkheid nemen, maar hoe? Waar te beginnen? Een school is een heel dynamische omgeving, een gemeenschap op zich. Ons onderwijssysteem is een heel complex geheel; alles hangt met elkaar samen. Hoe kun je zoiets groots en veelomvattends als het onderwijs ook maar enigszins veranderen?

Toch zal de verandering van het onderwijs, ook in het onderwijs moeten beginnen. Niet alleen omdat de fundamentele verandering in de samenleving als kenmerk heeft dat de verandering begint waar het gebeurt – in plaats van gedreven te worden door nieuw beleid, wet- of regelgeving ‘van bovenaf’ –, maar vooral omdat het onderwijs een zeer bepalende, vormende rol heeft in een samenleving. De waarden, ideeën en intenties die ten grondslag liggen aan het onderwijs, de kennis en vaardigheden die overgedragen worden, zijn zeer bepalend voor de manier waarop kinderen en jongeren hun plek innemen in de maatschappij en hoe zij zelf vormgeven aan de samenleving waarin ze willen leven. Het bepaalt hoe zij opereren en navigeren te midden van de snelle veranderingen van deze tijd, die op iedereen een beroep doen. Het onderwijs kan de ontwikkelingen in de samenleving dus niet gewoonweg volgen of afwachten, maar zal zelf een cruciale, actieve rol in deze maatschappelijke verschuiving hebben.

Wat gaan we doen? Hoe zetten we de eerste stappen?

Wij hebben ingezien dat voordat we kunnen praten over het ‘wat & hoe’ van ontwikkeling in het onderwijs – laat staan over het volgen en verantwoorden van de impact, het effect en de resultaten van dat nieuwe onderwijs – we eerst op zoek moeten naar het ‘waarom’ en het ‘waartoe’: de fundamentele van een systeem. We zullen eerst helder moeten hebben wat precies de bedoeling is en met welke bril we willen kijken.

Als we deze zoektocht naar het ‘waarom & waartoe’ overslaan, als we te snel naar het ‘wat & hoe’, de nieuwe invulling, de praktische handvatten, de concrete stappen willen, bestaat het gevaar dat we symptomen gaan bestrijden zonder dicht genoeg bij de dieperliggende oorzaak te komen. Daartoe moeten we allereerst onszelf en elkaar de juiste vragen stellen. Lastige vragen, die misschien wel pijn doen.

Vragen die we misschien al wel hadden, diep van binnen, maar niet durfden te stellen omdat het zo veilig is of lijkt om vast te houden aan datgene wat we zo goed kennen, wat we nu gewend zijn. Misschien brengen deze vragen ook niet direct een verlossend antwoord. Mogelijk vergroten ze eerst alleen nog maar de onzekerheid en verliezen we daardoor nog meer houvast. Toch is het nodig om deze vragen te stellen. Pas nadat we onszelf deze vragen hebben gesteld, kunnen we het huidige systeem doorzien, opnieuw waarderen wat werkt en loslaten wat niet meer past.

We kunnen hier alvast verklappen dat uit de 21 Onderwijsvragen blijkt dat het huidige systeem een 'historische toevalligheid' is. Er is nauwelijks tot geen wetenschappelijke onderbouwing voor het traditionele onderwijs. Er blijkt ook niet uit dat het doel ervan was om mensen en de samenleving optimaal te voeden, vormen en ondersteunen. Het doel dat in het onderwijssysteem besloten ligt is *efficiëntie*.

Dat betekent nogal wat. En het brengt een aantal vervolgvragen met zich mee. Want wat is eigenlijk de bedoeling, de essentie van onderwijs? Wat is de pedagogische en maatschappelijke opdracht die je als professional hebt, de basis voor al je keuzes en beslissingen?

Het beantwoorden van deze onderwijsvragen maakt duidelijk dat hier echt een taak voor ons ligt. Voor ons allemaal. Het maakt ook duidelijk dat onze eigen antwoorden op deze vragen leidend moeten zijn voor de manier waarop we ons onderwijs inrichten, in plaats van zonder meer de gevestigde orde te volgen of af te wachten tot er iemand 'van boven' met een plan komt. De verandering zal vanuit onszelf moeten komen. Dus het is geen excuus meer om te zeggen: 'Zo gaat het nou eenmaal.'

Wat betekent dit voor jou? Voor jouw rol in het onderwijs, als leerling, leraar, ouder, schoolleider, bestuurder, of als je op een andere manier betrokken bent bij onderwijs? Hoe kun jij de afstand verkleinen tussen wat je nu doet en wat je voelt dat het juiste is?

Elk proces, hoe gering of omvangrijk ook, begint met het stellen van fundamentele vragen aan jezelf. En elke grote maatschappelijke

verandering begint met individuele mensen die vanuit een ander bewustzijn kijken, zelf de eerste stap zetten en samen een beweging vormen.

‘De wereld verandert, maar in het onderwijs blijven we maar doen wat we altijd deden. Wat we daar doen is leerlingen opleiden voor de banen van gisteren, terwijl ik wil opleiden tot gelukkige burgers van de toekomst.’

Ton Heimerikx, directeur Praktijkonderwijs de Steiger (Eduvier), Lelystad

Leeswijzer

Deel 1

In het eerste deel onderzoeken we datgene waar we vandaan bewegen en nemen we je mee in onze zoektocht. We ontdekken waarom we het systeem moeten bevragen om onze weg te vinden. Het eerste deel biedt daarmee de context en de aanleiding van het hoofdbestanddeel van dit boek: de serie Onderwijsvragen.

Deel 2

In het middelste deel vind je de Onderwijsvragen met hun uitwerking. We onderzoeken 21 van de meest kenmerkende elementen van ons onderwijssysteem en verkennen de historische achtergrond, de voordelen, de nadelen en de alternatieven.

Waarom hebben we eigenlijk jaarklassen, een centraal eindexamen, lange zomervakanties en een urennorm? Waarom gebruiken we standaard lesmethodes en gaan we uit van gemiddelden? Waarom geven we huiswerk? Waarom cijfers? En waarom ligt de focus op cognitieve ontwikkeling?

Weten we waarom we de dingen doen zoals we ze doen in het onderwijs? Hebben we de antwoorden op deze vragen en kloppen deze antwoorden nog bij de wereld van vandaag, bij de huidige inzichten? Zijn ze in lijn met wat naar ons idee de bedoeling is van onderwijs? Met wat naar ons idee nu nodig is?

Je krijgt een beter begrip van de manier waarop ons huidige onderwijssysteem tot stand is gekomen en je zult met andere ogen naar ons onderwijs kijken. Je zult zien dat er ruimte is om het anders te doen.

Deel 3

Met de wetenschap en de nieuwe inzichten die we met de Onderwijsvragen hebben opgedaan, gaan we in deel drie dieper in op de betekenis ervan voor onszelf en voor ons onderwijs, hoe we navigeren in het 'ondertussen' en welke stappen je zelf kunt zetten. Individueel en samen.

Volg je eigen nieuwsgierigheid

Ons onderzoek naar de Onderwijsvragen is begonnen met de vragen die wij onszelf stelden. Wij hebben in dit onderzoek kunnen putten uit een enorme diversiteit aan bronnen. Een grote groep onderwijsprofessionals en -onderzoekers en een diversiteit aan experts en wetenschappers heeft daarbij input geleverd en de vele relevante artikelen op internet en diverse wetenschappelijke databases vormden een rijke bron voor verdieping.

Dit onderzoek is 'nooit af'. Het is een eerste verkenning en het onderzoek ontwikkelt zich door. Steeds meer onderzoekers, denkers, journalisten en andere publicisten stellen zichzelf de 'waarom'-vragen over ons onderwijssysteem, over de rol van onderwijs in de samenleving, over de essentie van mens-zijn in deze tijd, over de vraagstukken waar wij met elkaar als mensheid voor staan. Samen zijn we op zoek naar richting, duiding, ideeën, inspiratie en antwoorden op onze ontdekkingsstocht naar het nieuwe. In dit boek hebben we er daarom voor gekozen om de verwijzingen naar de bronnen naast de tekst op te nemen. Zo kun je op elk moment je eigen nieuwsgierigheid volgen, je eigen pad bewandelen in dit avontuur.